

Šest polnih desetletij Matjaža Kmecla

Najprej malo bolj osebni uvod. Z imenom Matjaž Kmecl sem se, kolikor se spominjam, prvič srečal kot gimnazijec, leta 1977, ko sem ga, ne da bi ga še sploh videl v obraz, spoznal kot duhovitega, ironičnega in eruditskega dramskega razčlenjevalca slovenske narodne mitologije: v njegovi monodrami **Lepa Vida ali problem svetega Ožbolta**, ki jo je igral Rudi Kosmač, sem gledal parodično profaniziranje sublimnega slovenskega literarnega izročila, spletenega okrog feminilne hrepeneske mitologije, še bolj pa feljtonistično seciranje aktualnih razmer, pikanterij zakulisja v kulturnem in literarnem življenju. Spodbujen z zanimanjem, ki ga je izzvala ta igra, v kateri je bilo (in ko sem jo pred kratkim spet bral, še vedno je) čutiti ambivalentno, kritično-posmehljivo in ljubeče-študioso razmerje do slovenskih slovsstvenih in ideoloških starožitnosti, sem menda še isto leto segel še po Kmeclovi knjigi **Mala literarna teorija**, iz katere je na predstavi Kosmač — kakor za reklamo — citiral geslo o hermenevtiki. Tudi ta knjiga s svojo mešanico navduševalne elokvence in kritično-racionalne razdalje do literarne govornice je bila med krivci, da sem se čez čas znašel v predavalnici ljubljanske slavistike, kjer sem profesorja Kmecla prvič videl v živo. Med študenti se je že tedaj in pozneje spletel okrog njega — poleg določenega strahospoštovanja do njegove profesorske zahtevnosti, natančnosti in neorokavičene neposrednosti — tudi (zasluženi) sloves rojenega oratorja, duhovitega improvizatorja, pripovedovalca bolj ali manj anekdotičnih epizod in osebnostnih krokijev iz slovenske (literarne) zgodovine ter nosilca oddelčnega ustnega izročila in spomina, rahljalca akademske zapetosti, športnega duha ter gonilne moči slavističnih družabnosti na raznih pohodih in ekskurzijah ... Potem ga je, če sem malo patetičen, l. 1982 iz naše srede iztrgala politika: čedalje več ga je bilo vidovati na televiziji, na raznih otvoritvah, sejah in slavnostih, čedalje več besedil je namenjal razmerjem med kulturo in politiko, skrbi za položaj in podobo slovensčine, travmam in perspektivam slovenstva itn. Postajal je torej vse bolj javna oseba, eden izmed znamenitejših Slovencev 80. let, tistih, ki so — bodisi kot »novi« ali »prenovljeni« — sodelovali v dveh velikih pripovedih tega časa, demokratizaciji in osamosvojitvi. Zdaj, ko sva na slavističnem oddelku, ki ga je zadnji dve leti vodil kot predstojnik, že nekaj časa sodelavca, imam iz tedna v teden priložnost videti v tem izrazito druž(a)b(e)nem bitju utelešenje obvladane hitrosti, rutine in natančnosti pri preskakovanju iz vloge v vlogo: literarnega zgodovinarja in teoretika, književnika, publicista, profesorja, politika ... Upam, da sem skozi to osebno zamejeno perspektivo uspel ilustrirati mnogostranost bitja in delovanja Matjaža Kmecla, ki je sledeči oris, sledeč konvencionalnemu »curriculum vitae« komaj lahko daje slutiti, pa tudi pero, nevesče celovitega biografiziranja, ne more predstaviti, počastiti in ovrednotiti.

Matjaž Kmecl je konec februarja lani praznoval svojo šestdesetletnico. Rojen je bil 23. februarja 1934 na Dobovcu, maturiral na celjski gimnaziji 1953, slavistiko pa diplomiral 1959 ter že naslednje leto postal asistent za slovensko književnost na ljubljanski Filozofski fakulteti. L. 1970 je obranil disertacijo *Uvod v razlago sodobne slovenske novele*, 1971 postal docent, se v tem letu študijsko izpopolnjeval v Moskvi, 1977 je bil izvoljen v naziv izrednega profesorja in 1982 za rednega profesorja ter ves čas s svojimi predavanji, članki in referati sodeloval pri številnih revijah, simpozijih, na univerzah doma in v tujini. Poleg široko razvejenga univerzitetnega, književniškega in kulturnega delovanja (ob pisanju radijskih, televizijskih in gledaliških iger ter esejev npr. še

urejanje pri **Problemih** v letih 1962—63 in **Jeziku in slovstvu**, 1973—76, delo v Slavističnem društvu Slovenije ter predsedovanje znamenitemu in kontroverzному Jezikovnemu razsodišču, dekanstvo Filozofske fakultete od 1977 do 1979) ga je pritegovala tudi politika; v njegovem primeru prosluli izraz »politični delavec« ni relikv novoreka, ampak zadeva v bistvo, zlasti če poudarek nosi druga beseda. Takšni politiki se je v osemdesetih letih bolj scela zapisal, a ves čas ohranjal stik s stroko in oddelkom za slavistiko. V letih 1982—86 je bil predsednik republiškega komiteja za kulturo (v tedanji nomenklaturi kulturni minister), 1986—89 član predsedstva CK Zveze komunistov Slovenije, na prvih demokratičnih volitvah pa je bil izvoljen za člana predsedstva Republike Slovenije (1990—93).

Kot pisatelj je Matjaž Kmecl opozoril nase že v 60. letih, zlasti z radijskimi igrami (**Pišem radijsko igro**, izv. 1966, **Intervju**, izv. 1968), ki so bile nekatere tudi nagrajene, nato pa tudi s televizijsko igro (**Bohinjska miniatura**, 1977) in dramatiko, posvečeno večinoma demitiziranju slovenske ljudske, zgodovinske in književne mitologije ter kombinirano s profesorsko kulturnozgodovinsko učenostjo (**Lepa Vida ali problem svetega Ožbalta**, upr. 1977, **Friderik z Veroniko ali grof celjski danes in nikoli več**, upr. 1979, **Marjetica ali smrt dolgo po umiranju**, upr. 1980, **Levstikova smrt**, upr. 1981, **Mutasti bratje**, upr. 1981, **Andrej Smole — znameniti Slovenec**, upr. 1993). Velik odmev je zbudila njegova esejistika, vrsta, ki mu je res pisana na kožo in ki zaznamuje pravzaprav vse njegovo pisanje: v njej se je loteval tematike gora in planinstva (**S prijatelji pod macesni**, 1978), dragocenosti slovenske zgodovine, pokrajine in življenja (uspešnica **Zakladi Slovenije**, 1979, več ponatisov), posebej pa problemov in simbolov slovenstva, razmerij med kulturo in politiko (**Slovenska postna premišljanja**, 1987).

Podobno kot mnogi literarni zgodovinarji je bil tudi Kmecl sotrudenik pri raznih leksikalno-enciklopedičnih podjetjih ter se ukvarjal še s književno kritiko, literarnozgodovinskimi in interpretativnimi esaji, s katerimi je komentiral ali pospremil med bralce na desetine sodobnih pesniških in proznih del ter antologij — dovolj raznolikih, a skoraj nikoli čisto modernističnih, pač pa prežetih z bolj tradicionalno osebno, izpovedno, pričevanjsko, doživljajsko navzočnostjo pisca: od, recimo, neoavantgardističnega **Kataloga** prek knjig Sitarja, V. Kavčiča, Šmita, A. Slodnjaka, M. Pavčka, Kokota, I. Torkarja, Hofmana, Pribca, Žoharja in Košaka do antologij rudarskih pesmi, partizanske proze, sodobne koroške slovenske književnosti, humorja, ženske v poeziji.

Kakor koli že, področje, kamor Kmeclovo strokovno pisanje že od začetkov njegove akademske poti najbolj gravitira, je literarnovedna obravnava pripovedne proze (predvsem 19. stoletja) v teoretični in zgodovinski perspektivi. Profesor Kmecl je svoja knjižna znanstvena dela, objavljena večinoma v 70. letih, posvetil literarni teoriji, zlasti naratologiji in genologiji (**Novela v literarni teoriji**, 1975, **Mala literarna teorija**, 1976), ter obravnavi proze in pisateljev 19. st. (**Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze**, 1975, **Rojstvo slovenskega romana**, 1981, **Fran Levstik**, 1981). Med poglavitnimi temami njegovih literarnozgodovinskih razprav so poleg bogate problematike pripovedništva 19. stol. (vloga literarnih oseb in karakterizacije, značilne zgradbene oblike, inskripcije ideologemov in nacionalnih mitov v pripoved, homologije besedil z družbenozgodovinskimi procesi, njihove stilne poteze in periodizacija v obdobja, nekatere simptomatične snovi, motivi in teme, žanri, komičnost in humor) še literarni programi, ustvarjalna biografija Frana Levstika ter Josipa Jurčiča, zgodovina slovenskega literarnega zgodovinarstva, kulturna zgodovina Slovencev, pripovedna proza v prvem povojnem desetletju ter sodobna slovenska književnost na avstrijskem Koroškem in drugod v zamejstvu ali izseljenstvu.

Metazgodovina slovenskega literarnega zgodovinarstva povezuje Kmecla z generacijo, ki je v 60. letih na slavistiki uvajala prvine nove, tekstocentrične paradigme — t. i. imanentno interpretacijo. Predstavniki te smeri so, kot je znano, ob dolžnem spoštovanju biografskih, družbenozgodovinskih in tekstnokritičnih arhivov svojih večinoma pozitivističnih učiteljev postavljali v ospredje zanimanja razčlemba samih literarnih besedil, součinkovanje njihovih vsebinske in izrazne plati, arheologijo njihovega globljega pomena in prikazujoče utemeljevanje njihovega estetskega čara.

Tesnejše generacijske vezi so vezale Matjaža Kmecla z Jožetom Koruzo, Helgo Glušič in Aleksandrom Skazo, ki so že kar programsko in skupinsko nastopili v sodelovanju z nekoliko starejšima kolegoma, Borisom Paternujem in Francem Zadravcem. V dveh takšnih skupinskih knjižnih publikacijah (*Lirika, epika, dramatika*, 1965, *Slovenska književnost 1945—65*, 1967) je pripadla Kmeclu predvsem teorija in zgodovina pripovedne proze. Vendar pa se je prav on že kmalu začel med svojo generacijo metodološko najbolj odmikati od imanentne interpretacije, ki so jo sicer tudi drugi gojili v mejah in kontekstu literarnozgodovinskega pisanja, ne pa v čisti obliki, kakršno lahko beremo npr. ponekod pri enem od njihovih vzorov, E. Staigerju. Kljub temu, da je Kmeclov strokovni stil (zgoj) po svojem esejizmu in narativni elokvenci blizu Slodnjaku, še bolj pa Prijatelju, pa se njegov pristop do književnosti, kot je nedavno ugotovil Janko Kos v razpravi o povojni slovenski literarni vedi, med vsemi slavističnimi vrstniki najbolj oddalji od Prijateljevega eshatološko-estetskega, značilno neoromantičnega pojmovanja literature in literarnega razvoja kot slovstva, ki se usmerja in se razvija k lepoti. To je Kmecl izpeljal na dva načina. Najbolj s tem, da je formalno-stilno metodologijo, ki jo je postopoma že tako ali tako opiral na od nemških interpretov manj poduhovljene, sekularizirane modele ruskega formalizma (začetki tega prehoda so že v njegovi prvi samostojni literarnoteoretični knjigi *Novela v literarni teoriji*), končno utemeljil s sociološkim pristopom postmarksističnega genetskega strukturalizma L. Goldmanna (na tezo o homologiji literarnih struktur z družbeno-ideološkimi) ter se glede svoje točke opazovanja odločil za (samo)razkrinkovalno kritiko literature (njenih ideologemov, predstav o sebi, mitov, neizrečenih podmen, stereotipov) namesto za bolj blago in objektivizirano literarnovedno opazovanje, če parafraziram opozicijo med pojmom »critique« in »criticism«, kot jo izvrstno razlagata R. Con Davis in R. Schleifer v knjigi *Criticism and culture* (1991). Druga oddaljitev od elitniškega esteticizma pa je bila pri Kmeclu manj stvar metodologije in literarnovednega etosa kot zadeva izbire besedilnega korpusa: v svojih knjigah in študijah je ves čas poudarjal prežemanje literarne govornice z drugimi (najbolj dodelano v knjigi *Od pridige do kriminalke*, kjer gradivo za literaturo išče v govoricah publicistike, strokovno-znanstvenih žanrih ipd.) ter usmerjal pozornost tudi v nekanonizirano produkcijo, v t. i. substandard, trivialne žanre pa tudi v nove medijske oblike (značilno, kako v *Mali literarni teoriji* poudarja filmski scenarij, radijsko igro).

Za konec tega dokaj splošnega orisa Kmeclovega prispevka k razvojnim premikom v slovenski literarni vedi naj zapisane ugotovitve konkretiziram s kratkim prikazom njegovih osrednjih literarnovednih knjig. Kot literarni teoretik se je moral soočiti z aporijami v razmerjih empirija — teorija — recidivi normativne poetike, pri čemer je iskal rešitve, ki odpirajo poti naprej. Že *Novelo v literarni teoriji* (1975) — eno prvih knjig, ki so se na Slovenskem v čisti obliki lotevale literarne teorije — zaznamuje poskus preseči normativne, večkrat tudi ohlapne ali iz enega zgleada izpeljane določitve literarnih vrst. Kmecl si prizadeva izdelati orodja za bolj gibljiv in raznolikemu gradivu ustrežnejši genološki opis novele, ki povezuje jezikovna izrazila (njihovo kakovost in količino) z zgradbenimi, idejnimi, pragmatičnimi (komunikacijskimi) načeli, načenja pa tudi poimenovalne vidike, se pravi slovenske terminološke distinkcije in zmešnjave (novela, povest, črtica, slika, roman). Kmecl v knjigi ponuja matrico, ki je pozneje vplivala na slovenske naratološke in genološke raziskave — slovar osnovnih zgradbenih enot pripovedi in slovnico (sintakso) njihovega medsebojnega povezovanja. S tem je odprl pot za empirično-formalno usmerjen, kvantifikacijski, z estetskimi predsodki neobremenjen pristop k literarnim vrstam in njihovi zgodovini. — Literarnoteoretični problematiki se Kmecl sistematično posveča še v *Mali literarni teoriji*, priločniku, ki je 1983 doživel že tretjo izdajo. Zasnova knjige izhaja iz spoznanja, da so literarno teorijo v šolah zanemarjali ali pa jo speljivali na zbirko normativno-poetoloških definicij, ki so same sebi namen. Profesor Kmecl si prizadeva prikazati literarnoteoretično problematiko kot zanimivo, celo privlačno za vsakogar, ki ga zanima literatura in ki bi rad z njo dosegel tudi bolj razmišljujoče, kritično razmerje. Zato namesto pedantne znanstvene sistematike ponuja živ in odprt sestav, ki kliče po apliciranju in preverjanju ob književnih delih in je torej izrazito interakcijski. V knjigi niso zajete vse literarnoteoretične panoge (npr. o vrednotenju in obstoju literature), pa tudi inovativnost in dodelanost pristopa nihata. Pri stilistiki in metriki se priločnik bolj drži uhojenih poti šolskih poetik in jih večinoma le preureja in stilno osvežuje, medtem ko pri naratologiji in

genologiji ujame korak s sodobnejšimi teorijami; to bi se zgodilo tudi pri razpravljanju o snovi, avtorju, doživetju in perspektivi, če bi pisec v njem bolj upošteval in izpostavil semiotično polje, izrazje. Čeprav se je po izidu Kmeclovega priročnika v literarni teoriji zgodilo marsikaj, pa ta s svojo nedogmatičnostjo, ki spodbuja razna nadaljevanja in preseganja, sploh ne deluje zastarelo.

V knjigi **Od pridige do kriminalke** se težišče Kmeclovega zanimanja za pripovedno prozo prevesi iz literarnoteoretičnega v literarnozgodovinski pristop, spreminja pa se s tem tudi metoda: načela nemške in angleške imanentne interpretacijske smeri se umikajo literarnoevolucijskim teoremom ruskih formalistov (dialektika gradiva in postopka, obrobja in središča) in genetskega strukturalizma. Že v tej knjigi je dal vlogo razlagalnega temelja za literarnorazvojne procese zunajliterarnim diskurzom: ideologiji, družbenim razmeram. Toda profesor Kmecl v nasprotju z nekaterimi sociologi kulture, ki so literaturo opazovali zgolj kot ideološki pojav, vztraja pri veri v izpovednost in umetniškost literarnih besedil, s čimer ostaja zavezan prejšnjim literarnovednim paradigmam. Toda to še ne pomeni, da mu ni uspelo razviti koherentnega metodološkega aparata, ki omogoča izvirmo izpeljavo sicer znane literarnozgodovinske pripovedi o vzporednosti vzpona meščanstva, empirizma, racionalizma, sekularizacije, publicistike z naraščanjem produkcije in prestiža pripovedne proze (zlasti romana).

Takšna usmeritev je značilna tudi za **Rojstvo slovenskega romana**, ki se še bolj specialno ukvarja z genezo žanra, pri čemer sprejema in utemeljuje Slodnjakovo visoko mnenje o Jurčičevi literarnorazvojni vlogi. V tej študiji je zbudila pomisleke ne le sociološka metoda, ampak tudi poudarjena avtohtonistična perspektiva: profesor Kmecl sicer upošteva splošne evropske poteze romana, njegove modele, kritiške in splošne poglede nanj, razvojne premike, vendar tako, da v njih ne išče vzroka za nastanek in razvoj slovenskih romanov; slovenski roman v 15 letih po svojem rojstvu doživi, kot piše Kmecl, pospešen, zgoščen razvoj, ponovi podobne splošne evropske premike, a tako, da te procese — prek odločilne intervencije pisateljske osebe, tako v vlogi poetološkega premišljevalca kot v vlogi ustvarjalca — uravnavajo slovenske družbene razmere, tukajšnje značilnosti literarnega življenja (zlasti kritiško mnenje in literarna programatika). Iz tega sledijo tudi tipične ponovljive lastnosti zgodnjega slovenskega romana: v izbiri in socialno-vrednostnih konotacijah snovi, v dogajalni zgradbi in ideologiji (značilni povezavi erotike z narodno idejo, v »mitih«, ki se vpletajo v fabulativne obrazce).

Ob jubileju se seveda čestita in se jubilantu marsikaj lepega zaželi: zdravja, sreče, »delovnih uspehov«, pa let, kolikor je kapljic v litru brez dna ... Razume se, da gredo ta voščila tudi Matjažu Kmeclu, in to od srca. Se pa v takšne želje morda nezavedno vpleta tudi skrita politika pričakovanja. In upam, da pričakovanje še več takšnih knjig, s katerimi je k literaturi vabil in jo večče ter sveže razlagal, za Matjaža Kmecla ne bo zoprno breme, ampak le eden izmed izzivov, ki se jim je vseskozi znal odzivati.

Marko Juvan

Filozofska fakulteta v Ljubljani